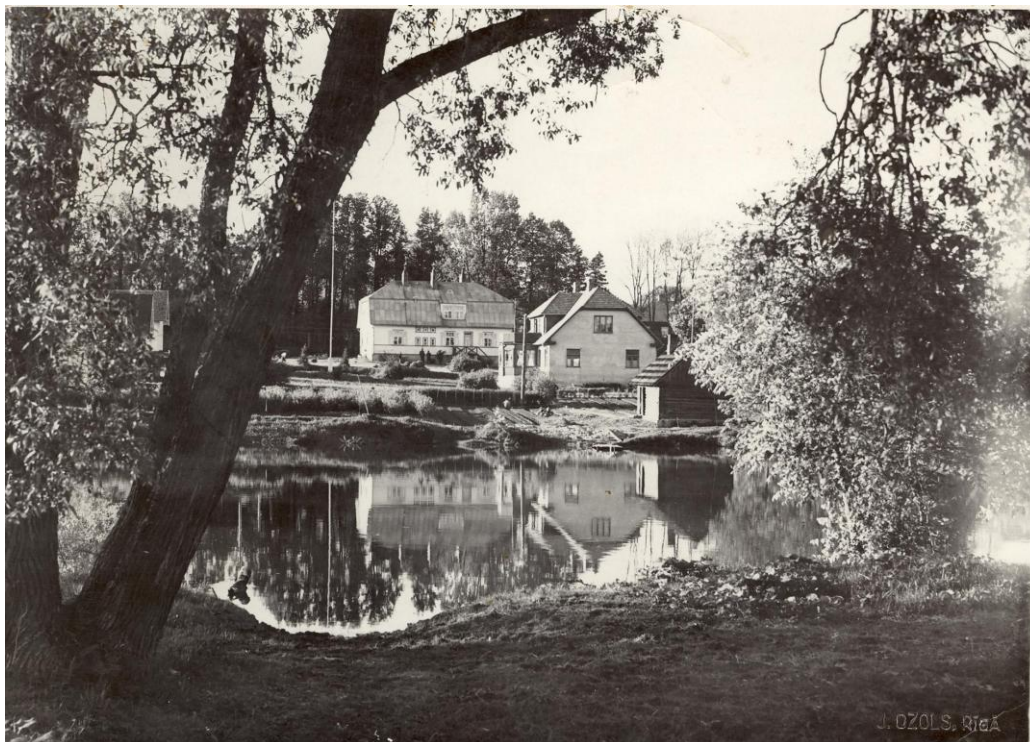

Robežapsardzība brīvvalsts laikā (1919.-1940.)

Jēdzienam „robeža” ir dziļa un simboliska nozīme. Tā ir katras valsts suverenitātes simbols. Pēc Latvijas Republikas nodibināšanas un Brīvības cīņām viens no svarīgākajiem jaunās valsts uzdevumiem bija valsts teritorijas noteikšana un robežu nospraušana ar jaunajām kaimiņvalstīm – Igauniju, Padomju Krieviju, Lietuvu un Poliju.

1.att. Robežsargu brigādes I Dagdas robežsargu bataljona ēka Nauļānos, 1930-tajos gados.

Starpvalstu sarunās, kas sākās jau 1920.gadā, konkretizējot robežas un vienojoties par izmaiņām agrākajā administratīvajā iedalījumā, valstis vadījās pēc vēsturiskajiem, etnogrāfiskajiem un saimnieciskajiem principiem. Sarunu rezultātā ar katru no iepriekšminētajām valstīm Latvija noslēdza līgumus par robežu. Ar Igauniju šāds līgums tika noslēgts 1920.gada 19.oktobrī, kad Rīgā tika noslēgta konvencija starp Latviju un Igauniju par robežas noteikšanu un novilkšanu dabā. Konvencija paredzēja iecelt abu valstu jauktas robežkomisijas līdz laikam, kamēr robežu nenospraudīs galīgi. Darbs tika pabeigts 1927.gada 30.martā. Robeža ar PSRS noteikta, pamatojoties uz 1920.gada 11.augusta miera līgumu. 1921.gada 3.janvārī tika nozīmēta abu valstu kopēja, jaukta robežkomisija, kura savu darbu pabeidza jau 1923.gada 7.aprīlī. Pirmās nesaskaņas robežu jautājumā ar Lietuvu sākās jau Parīzes Miera konferencē 1919.gada pavasarī. Šie robežu strīdi turpinājās līdz pat 1930.gada 30.jūnijam, kad starp abām valstīm tika parakstīta konvencija par robežas galīgu noteikšanu. Līgums par Latvijas-Polijas robežu noslēgts 1929.gadā. Abu valstu

kopīgā robežkomisija tika iecelta tikai 1937.-1938. gadā, taču paveikt darbu līdz galam tā nepaguva.

2.att. Valkas robežpārejas punkts uz Latvijas un Igaunijas robežas.

3.att. Rītupes dzelzceļa robežkontroles punkts.

Pēc robežu nospraušanas un iezīmēšanas dabā ar robežstabiem Latvijas robežu kopgarums bija 1895 kilometri. No tiem 1401 kilometri bija sauszemes robežas un 494 kilometri – jūras robeža. Ar Lietuvu bija 570 kilometri, ar Igauniju – 375 kilometri, Poliju – 105 kilometri, ar PSRS – 351 kilometri garas robežas. Par bīstamāko no tām tika uzskatīta tieši robeža ar Padomju Savienību. PSRS puse jau no 20.gadu sākuma provocēja ar kontrabandu un dažādām diversijām. Tāpēc Latvijas austrumu robeža vienmēr palika pastāvīgā uzmanības centrā un dienests tur vienmēr

bija visgrūtākais, un saistījās ar lielu bīstamības faktoru. Tā 1935.gadā PSRS pierobežu apsargāja 919 vīri, salīdzinot ar Polijas pierobežu, kur dienēja 65 vīri, Igaunijas pierobežā dienēja 47 un Lietuvas pierobežā – 151 vīri.

4.att. Latvijas, Igaunijas un Krievijas robežu saskares vieta. Priekšplānā Latvijas robežzīme un robežupe Kūdupe, 1920-tajos gados.

1918.gada 18.novembrī, vienlaikus ar Latvijas Republikas neatkarības proklamēšanu, Tautas padome deklarātīvi noteica jaunizveidotās valsts pagaidu robežu. Tās apsargāšanai Latvijas armijas virspavēlnieks Jānis Balodis 1919.gada 7.novembrī izdeva pavēli izveidot robežsargu priekšnieka posteni un formēt robežsargu vienības. Reālā robežas apsardzība sākās ar 1919.gada 15.novembri. Robežsargu darbība tika balstīta uz Tautas Padomes 1918.gada 5.decembrī izdotajiem iekšējās apsardzības pagaidu noteikumiem. Robežapsardzības pamatiedalījumi bija robežsargu rajoni. Tika nodibināti trīs šādi robežsargu rajoni: I robežsargu rajons ar centru Valmierā, II Robežsargu rajons ar centru Jelgavā un III Robežsargu rajons ar centru Krustpilī. Jūras robežas apsardzībai pie armijas virspavēlnieka štāba pastāvēja krasta apsardzības nodaļa. 1920.gada 8.martā šo nodaļu pārskaitīja robežsargu sastāvā kā robežsargu krasta apsardzību. Tai tika uzlikts pienākums apsargāt valsts jūras robežu no Ainažiem līdz Palangai. Vēlāk to pārdēvēja par IV Robežsargu krastu apsardzības rajonu. Sīkāk minētie robežsargu rajoni iedalījās distancēs un robežpunktos. Rajonu formēšanai dienestā uzņēma brīvprātīgos pilsoņus, kas neatradās karadienestā.

5.att. Latvijas brīvvalsts robežsargi ar medību trofejām

1920.gada 8.novembrī Robežapsardzību pārdēvēja par Robežsargu divīziju un uzdeva tai valsts robežas apsardzību komandieru pulkveža-leitnanta Jāņa Lutera (1882.-1942.) un pulkveža Jūlija Jansona (1880.-1937.) vadībā. Līdz šim pastāvošos robežsargu rajonus pārdēvēja par robežsargu pulkiem. Pavisam tika sadalīti 4 pulki: 1.Latviešu strēlnieku pulks – Latvijas-Krievijas robežas apsardzība (bijušais III Robežsargu rajons), 2.robežsargu pulks – Latvijas-Igaunijas robežas apsardzība (bijušais I Robežsargu rajons), 3.robežsargu pulks – Lietuvas un Polijas robežas apsardzība (bijušais II Robežsargu rajons), 4.robežsargu pulks – jūras robežas apsardzība – (bijušais IV Robežsargu rajons).

1922.gada 2.februārī Ministru kabinets dažādu saimniecisko un iekšpolitisko iemeslu dēļ (viena no lielākajām problēmām bija pierobežas iedzīvotāji, kas nebija raduši respektēt valsts robežu un robežrežīmu) nolēma izformēt Robežsargu divīziju un valsts robežu apsardzību nodot Iekšlietu ministrijas pārziņā. Tā paša gada 10.martā valsts robežu apsardzību kopā ar visu inventāru (bruņojumu (šautenes, patronas, uzkabes), zirgiem, segliem, telefona līnijām u.c.) no robežsargu divīzijas pārņēma jaunizveidotā Robežpolicija. Kopš Robežpolicijas izveides brīža viss, kas saistījās ar robežapsardzību pakļāvās pārējai policijas iekārtai, bet paši robežpolicisti tika pakļauti likumam par civildienestu.

6.att.Robežpolicistu teorētiskās nodarbības, 1930.gadā.

Robežpolicijas sastāvs bija raibs. Kopējais stāvoklis robežapsardzībā arvien pasliktinājās. Strauji pazeminājās disciplīna. Lai ar to cīnītos, 1925.gada 29.oktobrī tika izdoti Iekšlietu ministrijas "Noteikumi par valsts robežas apsardzību". Ar šiem noteikumiem tika atcelti cariskās Krievijas 1910.gada "Nolikums par Robežapsardzības atsevišķo korpusu" (67.pants), kuri bija aktuāli līdz pat 1925.gadam. Jaunie noteikumi paredzēja bargāku disciplināro atbildību par pārkāpumiem, definēja robežpolicijas pienākumus, iekārtu un pārvaldību (2.nodaļa), robežpolicijas sastāvu un dienesta noteikumus (3. nodaļa), kā arī noteica disciplīnas reglamentu (4. nodaļa). Tomēr izdotie noteikumi kopējo stāvokli robežpolicijas darbā kardināli neietekmēja.

7.att.Robežpolicists ar suni.

Lai novērstu robežpolicijā novērotos trūkumus, valdība nolēma robežapsardzību pārorganizēt uz militāriem pamatiem, robežpoliciju aizvietojo ar aktīvā dienesta karavīriem. 1928.gada 24.aprīlī tika izdoti jauni valdības izstrādāti "Noteikumi par valsts robežas apsardzību", kas stājās spēkā 1928.gada 1.jūnijā. Ar šiem noteikumiem tika izveidota militarizēta robežapsardzība.

8.att. Zvēresta došanas mirklis militarizētas robežapsardzības laikā.

Svarīgākais, kas tika paveikts ar šo noteikumu pieņemšanu, bija tas, ka dienests tajā kļuva par aktīvo karadienestu. Tajā tika iesaistīti rezerves un aktīvā dienesta karavīri. Par pārkāpumiem sodīja pēc kara sodu likumiem un stājās spēkā armijas disciplīnas reglaments, kas tika piemērots robežsargu dienesta īpatnībām. Par robežapsardzības priekšnieku iecēla pulkvedi Ludvigu Bolšteinu (1888.-1940.), bet par štāba priekšnieku kļuva Jānis Ķēmanis (1897.-1967.). Kļūstot par robežsargu priekšnieku, pulkvedis Ludvigs Bolšteins pakāpeniski militarizēja robežsargus, pakļaujot tos militārajai disciplīnai un jurisdikcijai. Viņš izstrādāja jaunu robežas apsardzības sistēmu, dienesta instrukcijas un sāka robežsargu apmācības.

9.att. LR Iekšlietu ministrs V.Gulbis un Robežsargu brigādes komandieris L.Bolšteins sveicina Robežsargu brigādes I Dagdas bataljona robežsargus militārajā parādē, 30.gadu beigās.

Lai vēl vairāk uzlabotu un pilnveidotu valsts robežas apsardzību, 1935.gada 26.martā Ministru kabinets pieņēma jaunu likumu – „Likums par valsts robežas apsardzību”. Iekšlietu ministrijas ietvaros 1935.gada 6.aprīlī nodibināja atsevišķu karaspēka vienību – Robežsargu brigādi, kuras augstākais vadītājs bija Valsts Prezidents. Par brigādes komandieri iecēla pulkvedi Ludvigu Bolšteinu, kuram 1935.gadā tika piešķirta ģenerāļa pakāpe. Līdz Latvijas okupācijai 1940.gadā Robežsargu brigāde tās komandiera ģenerāļa Ludviga Bolšteina vadībā bija pilnveidojusies un kļuvusi par saliedētu un labi organizētu atsevišķu karaspēka daļu ar dzelzs disciplīnu.

10.att. Robežsargi ar ieročiem.

Ar 1935.gada likumu “Par valsts robežas apsardzību” notika pilnīga robežapsardzības militarizācija. Robežsargu brigades karavīri tika nodēvēti par robežsargiem. Uz viņiem attiecās visi armijā pastāvošie likumi un noteikumi, izņemot gadījumus, kuros robežsargu dienesta īpatnību dēļ bija noteikts citādi. Robežsargu brigāde tika sadalīta bataljonos, rotās, vados, sardzēs. Pierobežas joslās robežsargiem bija tiesības izdarīt kratīšanu, personu un mantu aizturēšanu, kā arī, pildot dienesta pienākumus, bija tiesības izmantot ieročus, neatbildot par sekām pret uzbrucējiem, bēgošajiem kontrabandistiem, robežpārkāpējiem, satiksmes noteikumus pārkāpušajiem, sauszemes un ūdens satiksmes līdzekļiem, kas uz robežsargu pieprasījumu neapstājās vai nepakļāvās pārbaudei.

11. un 12.att. Ikdienas patruļā zirga mugurā un ar velosipēdu

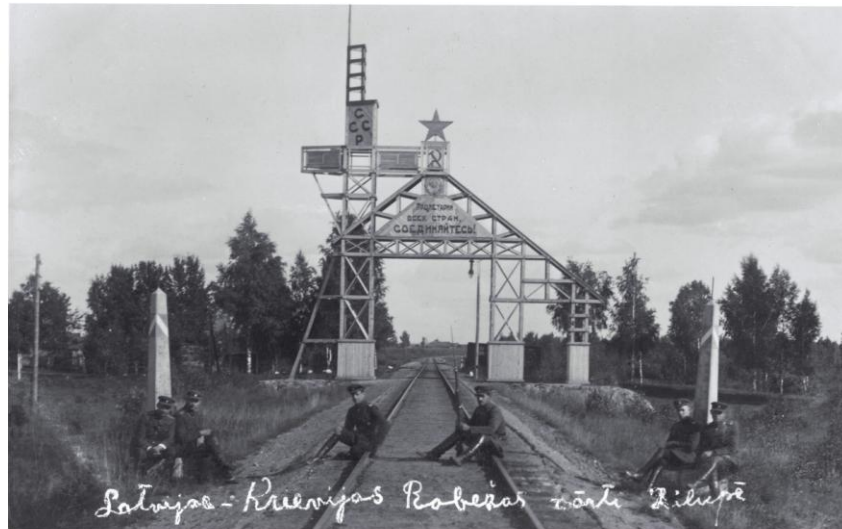
1940.gadu var uzskatīt par Latvijas robežsardzes sagrāves gadu, jo drīz pēc pēc Latvijas okupācijas sākās arī neatkarīgās Latvijas robežsardzes iznīcināšana.

Jau 1939./1940.gadā Krievija savā pierobežā sāka būvēt betona bunkurus, kur tika ievietoti prettanku lielgabali, un cēla novērošanas torņus. Latviešu robežsargi sāka izdarīt nakts apmācības, lai vajadzības gadījumā kopā ar armijas vienībām spētu veikt aizsardzības uzdevumus novilcināšnas kaujās. Bija paredzēts, ka kara gadījumā Latvijas un PSRS, kā arī Latvijas un Polijas pierobežā esošās robežsargu vienības pārietu armijas mobilizāciju sedzošo pulku komandiera rīcībā.

Pirmo triecienu Latvijas robežsargi saņēma 1940.gadā – naktī no 14. uz 15.jūniju, kad sarkanarmieši provocēja uzbrukumu Abrenes apriņķa Augšpils pagasta Masļenku ciemam. Šis uzbrukums, kas historiogrāfijā iegājis ar nosaukumu

“Masļenku traģēdija”, kļuva par visas Latvijas traģēdiju, jo ievadīja 50 gadus ilgo okupāciju.

Šajā naktī bruņota sarkanarmiešu grupa nelikumīgi šķērsoja robežu, pārejot Ludzas upi, un uzbruka 3.Abrenes robežsargu bataljona 1.rotas 1.vada 2. (Masļenki), 3. (Šmaiļi – kuros sagūstīja sardzes personālsastāvu un aizveda gūstā uz PSRS) un 7. sardzei (Žuguri – uzbrukums neizdevās). Uzbrukuma rezultātā 2.sardze tika nodedzināta, gāja bojā 3 robežsargi – Jānis Macītis, Pēteris Cimoško un Kārlis Beizaks, nošauta sardzes priekšnieka sieva Hermīne Puriņa, nāvīgi ievainota robežsarga sieva Jūlija Krieviņa, Žanis Krieviņš un viņa nepilngadīgais dēls ieguva vieglākus ievainojumus. 3.sardzes (Šmaiļu) telpas tika izdemolētas un izlaupītas, 7.sardzei (Žuguriem) uzbrukums neizdevās, bet pie 8.sardzes atrada lietišķos pierādījumus, kuri liecināja, ka te arī gatavots uzbrukums. Uz PSRS gūstā aizveda 10 robežsargus, 32 civiliedzīvotājus, starp kuriem bija arī bērni, mazākais no tiem bija zīdains. Tur viņi Ostrovas cietumā pavadīja 3 nedēļas.

13.att. Latvijas un PSRS robežas vārti Zilupē.

Pirms Latvijas okupācijas Latvijas brīvvalsts robežsargi gatavojās aizstāvēt Latviju. 1940.gada jūlija dienās robežsargi bija kaujas gatavībā, tika mīnēti tilti pār robežupēm. Taču pēdējā brīdī pirms okupācijas šī pavēle tika atcelta.

1940.gada 17.jūnijā plkst. 5 no rīta PSRS karaspēks sāka pāriet Latvijas robežu, tādejādi pārkāpjot daudzus pašas Maskavas parakstītos līgumus, no kuriem galvenie bija Latvijas-Krievijas 1920.gada miera līgums un Latvijas-PSRS 1932.gada neuzbrukšanas līgums. Visbeidzot 1940.gada 20.jūnijā tika izveidota okupētās Latvijas valdība profesora Augusta Kirhenšteina vadībā.

Vērojot un izvērtējot notiekošo, 1940.gada 20.jūnijā ģenerālis Ludvigs Bolšteins izdarīja pašnāvību. Vēlāk pulkvedis Arvīds Krīpens trimdā esot rakstīja, ka Bolšteina nāve bija izcils varonības piemērs: “Ģenerālis devās nāvē ne aiz bailēm no

gaidāmajām mocībām, bet gan pildot karavīra pienākumu, lai aiznestu sev kapā tikai viņam zināmos valsts noslēpumus un glābtu daudzu citu dzīvības.”

Šajās drūmajās dienās Robežsargu brigādes bataljonu štābos tika sadedzināti ļoti daudzi dokumenti. Šāda rīcība ļāva paglābt no represijām daudzus cilvēkus, kuri bija palīdzējuši robežsargiem, un arī daudzus robežsargus. Par šo darbu ar savu dzīvību vēlāk samaksāja robežsargu bataljonu komandieri un citi štābu darbinieki. 1940.gadā pēc padomju okupācijas sākuma visos robežsargu bataljonos ieviesa jaunu amatu – politdarbinieks. Viņu galvenais pienākums bija kompromitējošu materiālu vākšana par vēl esošo personālsastāvu.

1940.gada vasarā robežsargi vēl pildīja savus pienākumus, bet jau nevēlamos robežsargus jaunā vara sāka atvaļināt no dienesta, augustā sākās robežsargu aresti. 1940.gada 3.oktobrī Latvijas PSR Tautas Komisārs Alfons Noviks parakstīja pavēli par robežsargu bataljonu izformēšanu un 1240 robežsargu atvaļināšanu no dienesta. Tam sekoja robežsargu masveida aresti 1940.gada 9.oktobrī. Šajās dienās arestēja 113 robežsargus. Lielāko daļu arestēto robežsargu aizveda uz GULAG nometnēm, daudziem tika piespriesti nāvessodi, daudzi mira nometnēs, vēl citus atrada nošautus Latvijas cietumos. Latvijas Republikas Robežsargu brigādi likvidēja 1940.gada 10.oktobrī. Robežsargu aresti turpinājās pat 1944. gadā. Arestētie robežsargi tika sodīti pēc 58.panta – par uzticību Latvijai. Bet Latvijas brīvvalsts laikā izveidotās robežas un robežzīmes tika iznīcinātas. Turpmākais Latvijas robežsardzes attīstības process tika varmācīgi pārtraukts. Un par turpmāku robežapsardzības vēsturi var runāt tikai jau ar neatkarīgas valsts atjaunošanos 1990.gadā.

14.att. Valkas robežsargi parādes formā, 1930-tajos gados Valka